

TADBIRKORLIK FAOLIYATI

Yuldashev Jamshid Nabijonovich
Furqat tumani kasb-hunar maktabining
Biznes asoslari fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tadbirkorlik tushunchasi va uning faoliyati hamda tadbirkorlik bilan shug'ullanish prinsiplari to'g'risida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: Tadbirkorlik tushunchasi, tadbirkorlikni o'rganish, tadbirkorlik faoliyati shakllari, tadbirkorlik jarayonlari, tadbirkorlik tadqiqotlari.

Tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati bu- iqtisodiy foydadir) — o'z tavakkalchiligi ostida amalga oshiriladigan, mulkka egalik qilish, tovarlarni sotish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishdan muntazam ravishda daromad olishga qaratilgan mustaqil faoliyat sanaladi. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar, agar qonun hujjatlarida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ushbu lavozimda ro'yxatdan o'tkazilishi kerak^[1].

Tizimda foyda keltirmaydigan tovarlarni sotish kabi ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatishning alohida hollari tadbirkorlik hisoblanmasligi aniq.

Tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun tadbirkorning o'zi tomonidan, tashqaridan jalb qilingan mulklar ya'ni nomoddiy aktivlari va mehnat resurslari ham qo'llanilishi lozim. Sarflangan mablag'lar o'zini qoplashiga, ishlab chiqarilgan narsa foyda bilan sotilishiga kafolat yo'q. Bu mulkni to'liq yoki bir qismini yo'qotish xavfi bilan bog'liqdir^[2].

Tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi^[3] nafaqat foyda miqdori, balki korxonaning qiymatining o'zgarishi bilan ham baholanishi mumkin (korxonaning bozor qiymati, yaxshi niyatga ham bog'liq bo'ladi).

Odatda g'oyani shakllantir quyidagi bosqichlar bilan ajralib turadi:

1. Tadbirkorlik g'oyasini yaratish;
2. G'oyaning birinchi ekspert bahosi;
3. Bozor ma'lumotlarini olish (talab va taklif o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, narxlarni aniqlash va boshqalar);
4. G'oyani amalga oshirish uchun xarajatlarni hisoblash;
5. G'oyani amalga oshirish uchun bozor ma'lumotlari va xarajatlarini ekspert baholash;
6. Tadbirkorlik qarorini qabul qilish, g'oyani amaliy amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish.

"Tadbirkor" soʻzi fransuz tilidan olingan soʻz sanaladi. Bu soʻz birinchi marta Jak de Bruslon tomonidan tuzilgan va 1723-yilda nashr etilgan, Dictionnaire Universel de Commerce nomli fransuzcha lugʻatda paydo boʻlganini bilishimiz mumkin^[4]. „Sarguzashtchi“^[5] atamasi koʻpincha Buyuk Britaniyada xuddi shu maʼnoga ishora qilish uchun ishlatilgan. Dastlab, iqtisodchilar tadbirkorlik tushunchasini chuqur oʻrganishga birinchi urinishdi^[10]. Alfred Marshall tadbirkorga koʻp vazifali kapitalist sifatida qaradi va toʻliq raqobatbardosh bozor muvozanatida iqtisodiy faoliyat yaratuvchisi sifatida „tadbirkorlarga“ oʻrin yoʻqligini kuzatdi.

XX asrda tadbirkorlik 1930-yillarda Jozef Shumpeter va Karl Menger, Lyudvig fon Mizes va Fridrix fon Xayek kabi boshqa avstriyalik iqtisodchilar tomonidan oʻrganilgan edi. Fransuz tilidan „tadbirkor“ soʻzining oʻzlashtirishi 1850-yilga borib taqalsa, „tadbirkorlik“ atamasi 1920-yillarda paydo boʻlgan. Shumpeterning fikricha, tadbirkor yangi gʻoya yoki ixtironi muvaffaqiyatli innovatsiyaga aylantirishga tayyor va qodirdir. Tadbirkorlar yangi mahsulotlar va yangi biznes modellarini yaratishda bozorlar va tarmoqlardagi past takliflarni toʻliq yoki qisman almashtirish uchun Shumpeter „ijodiy halokat boʻroni“ deb atagan narsadan foydalanadi, shuning uchun ijodiy vayronagarchilik asosan uzoq muddatli iqtisodiy oʻsish uchun javobgardir. Tadbirkor boʻlish iqtisodiy oʻsishga olib keladi, degan gʻoya endogen oʻsish nazariyasining qoldiq talqini boʻlib, akademik iqtisodda muhokama qilinmoqda. Isroil Kirznerning muqobil tavsifi shuni koʻrsatadiki, aksariyat innovatsiyalar alohida sifatlarni talab qilmaydigan ichimlik somonlarini ishlab chiqarishda qogʻozni plastmassaga almashtirish kabi bosqichma-bosqich yaxshilanishlar boʻlishi mumkin.

Tadbirkorlik faoliyati shakllari

- Individual:
  - Yakka tartibdagi tadbirkor;
  - Yakka tartibdagi korxonalar;
- Kollektiv;
  - Korporativ;
  - Kompaniya;
  - Umumiy sheriklik;
  - Imon hamkorligi;
  - Masʼuliyati cheklangan jamiyat;
  - Qoʻshimcha masʼuliyatli jamiyat;
  - Iqtisodiy hamkorlik;
  - Investitsion hamkorlik;
  - Nodavlat aksiyadorlik jamiyati;
  - Ommaviy aksiyadorlik jamiyati;
  - Oilaviy biznes;
- Davlat.

Noqonuniy tadbirkorlikni alohida ajratishadi.

Faoliyat xarakteriga ko'ra ular ishlab chiqarish, savdo hamda tijorat, kredit va moliyaviy, xizmat ko'rsatish (xizmatlar) va boshqalarni alohida ajratadilar.

O'z manfaatlarini himoya qilish uchun Rossiya biznes hamjamiyati „Notijorat tashkilotlari to'g'risida“ gi qonunga muvofiq turli xil uyushmalar tuzishi mumkindir^[14].

Tadbirkorlik jarayoni]

Biznesni boshlash uchun kapital manbalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

• O'z mablag'lari:

1. Yakka tartibdagi tadbirkor uchun — uning shaxsiy mablag'lari va jamg'armalari, o'z mulki (bino, jihoz, avtomobil).

2. Yuridik shaxs uchun — ta'sischi tomonidan shakllantirilgan ustav kapitali ko'pincha o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi.

• Investitsiyalarni jalb qilish:

1. Venchur fondlari va biznes farishtalar yangi loyihalarning faol ishtirokchilaridir.

2. Crowdfunding orqali mablag' yig'ish. Mablag'lar kelajakdagi mahsulotlar evaziga ham, xayriya sifatida ham qabul qilinishi mumkin (bu, ayniqsa, bepul litsenziya ostida tarqatilgan holatda to'g'ri keladi).

• Bankdan yoki jismoniy shaxslardan olingan kreditlar (qarzlarni moliyalashtirish).

• Bepul yordam (grantlar yoki subsidiyalar).

Bundan tashqari, yangi ishini boshlovchi tadbirkorlarga yordam berish uchun davlat va jamoat tashkilotlari, texnoparklar va biznes-inkubatorlar mavjud bo'ladi.

Ro'yxatga olish va litsenziyalash[tahrir | manbasini tahrirlash]

Davlatdan faoliyat yuritish huquqi uchun litsenziya olish.

Reklama[tahrir | manbasini tahrirlash]

Reklama joylashtirish, aksiyalar va kampaniyalar, maxsus takliflar.

Kengaytmalar[tahrir | manbasini tahrirlash]

Kengaytirish (ishlab chiqarish yoki taqdim etilayotgan xizmatlar ko'lamini), shuningdek, raqobatchilarning qo'shilishi va sotib olinishni ko'zda tutadi. Kapitalizatsiya.

Ulashish muammosi[tahrir | manbasini tahrirlash]

Birjada ro'yxatga olingan aksiyalarni chiqarish.

Faoliyat sug'urtasi[tahrir | manbasini tahrirlash]

Tayyor biznesni sotish va sotib olish[tahrir | manbasini tahrirlash]

Biznes hayotidagi bosqich — bu hayotiy korxonaning shakllanishi va uni sotish imkoniyati hisoblanadi. Sotib olish va sotish mulkdorning o'zi tomonidan ham, tayyor

biznesning ochiq bozorida ham (qo‘shilgan qiymatga ega va aktivlar narxida korxonalar) amalga oshirilishi mumkin.

Тadbirkorlik tadqiqotlari

Lyudvig fon Mizes, Fridrix Avgust fon Xayek va Avstriya iqtisodchilar maktabining boshqa vakillari tomonidan tadbirkorlik mohiyatini tushunish uchun ko‘p ishlar qilindi. Ular tadbirkorlikni tabiiy resurslar — yer, mehnat, kapital, axborot va vaqt bilan birga iqtisodiyotning asosiy resurslari (omillari) dan biri deb hisoblaganlar. Tadbirkorlik odatda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish orqali vaqtni tejashga qaratilgan.

Avstriyalik iqtisodchi - Jozef Shumpeter tadbirkorni yangi g‘oya yoki tironi muvaffaqiyatli innovatsiyaga aylantirishga harakat qiladigan shaxs deb ta’riflab kelingan. Xususan, tadbirkorlik bozorlarda va ishlab chiqarishda faoliyat yurituvchi, bir vaqtning o‘zida yangi mahsulotlar va tadbirkorlik modellarini yaratuvchi ijodiy halokat kuchidir. Ijodiy halokat dinamik va uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi.

Frank Nayt va Piter Druker tavakkalchilikni tadbirkorlikning muhim (atributi) deb hisoblab, quyidagi xavf turlarini aniqladilar:

- statistik xavf;
- statistik hisoblab bo‘lmaydigan noaniqlik;
- Ritsar noaniqligi yoki haqiqiy noaniqlik, uni nafaqat hisoblab bo‘lmaydi, balki oldindan aytib bo‘lmaydi.

Misol uchun internet paydo bo‘lishidan oldin, Google yoki YouTube kabi mavjud muvaffaqiyatli loyihalar bozorini taxmin qilish mumkin bo‘lmagan edi.

Uilyam Baumol innovatsion tadbirkorlik^[15] deb ataladigan an’anaviy bozorda nomutanosiblikni keltirib chiqaradigan va rad etishga olib keladigan tadbirkorning pozitsiyasini o‘rgandi.

Tadbirkorlik muammolarini zamonaviy tadqiq qilishda institutsional sharoitlarning biznes rivojlanishiga ta’siri^{[16][17][18]}, shuningdek, tadbirkorlikning o‘zini ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi o‘rni^{[19][20]} masalalariga katta ahamiyat beriladi^{[21][22]}. Kichik va o‘rta korxonalar yirik biznesga qaraganda tranzaksiya xarajatlariga ko‘proq duchor bo‘ladilar, shuning uchun ularga mamlakatlar va mintaqalarda biznes yuritish shart-sharoitlar muhimroqdir^[23]. Shu bilan birga, innovatsion tadbirkorlik g‘oyalar va texnologiyalarni tayyor mahsulotga aylantiruvchi transfer mexanizmi vazifasini bajaradi^[24]. Tadbirkorlarning yuqori zichligi inklyuziv institutlarning shakllanishi ehtimolini oshiradi^[25]. Kichik va o‘rta biznesning rivojlanishi ko‘p jihatdan hokimiyat organlarining bozorlarni tartibga solish, ma’muriy yukni kamaytirish, korrupsiyani nazorat qilish va boshqalar bo‘yicha harakatga bog‘liq^[26].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Tadbirkorlik va biznes asoslari. I. Usmonov, N. Usmonova.
2. Tadbirkorlik. Sh. Odilov.
3. <https://kun.uz>